

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת בלק – תשפ"ב

התוכן:

1. "דיני שכנים – בהרחבה" (ליל שב"ק "בלק") – עמוד 2

2. "דיני שכנים – המשך" (שב"ק "בלק") – עמוד 6

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](#)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' בלק תשפ"ב

מה טובו אהליך יעקב בזה"ז בבתים משותפים בארץ ישראל

כ' "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד ה'), ודרשו חז"ל בב"ב (ס.) "וירא את ישראל שוכן לשבטיו", מה ראה, ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה. והקשו דהרי בין כך היו יכולים לראות בתוך הבית של חברו, דהרי תוספות בשבת (כ"ב: ד"ה וכו') כ', דכל הארבעים שנה היה מאיר להם עמוד הענן בכל המקומות, והביאו ברייתא דמלאכת המשכן (פרק י"ד), דעל ידי עמוד הענן היה מסתכל בטפוח, ויודע מה בתוכו, בחבית ויודע מה בתוכה, וא"כ אין מחיצת האהל מספקת לחצוץ, ותירצו דמכל מקום הראיה לא היתה כל כך בהירה, כמו כשאין חציצה כלל, א"נ מה שיכלו לראות דרך נס, לא יכלו לראות כשמזיקים לשכנו בהסתכלות לתוך אהלו.

ברוב בתים משותפים בא"י, הדירות בנויות באופן שפתחו של דירה זו הוא מול פתח הדירה שממולו, וכאשר הדלתות פתוחות, ניתן לראות מדירה זו לתוך דירה זו. כמו"כ בונים בנינים כאשר החלונות בבנין אחד הם ממש מול החלונות בבנין השני, וניתן לראות מדירה זו ממש לתוך דירה זו. בשו"ת משכנות ישראל (הג"ר ישראל גרוסמן זצ"ל - סוסי ל"ד) כ' דפליאה גדולה על אלו שמתכננים תכנית לשיכון חרדי, למה אינם שמים לב לאיסור זה, שאסור לפתוח פתח נגד פתח וחלון נגד חלון, ואת"ל שהוא אסור, האם מהני מחילה בנוקי שכנים כאלו. עוד יש להסתפק אם יש להקל כשיש מרחק מסויים ביניהם, וכמו"כ יש להסתפק אם בסוגי זו שייך להקל משום מנהג המקום, דאפילו אם יש איסור בדבר, לפעמים מנהג מבטל הלכה כמבואר במס' סופרים (פי"ד הי"ח).

מקור הלימוד שאסור לפתוח פתח נגד פתח וחלון נגד חלון

שנינו במתני' בב"ב (ס.) לא יפתח אדם לחצר השותפין, פתח כנגד פתח, וחלון כנגד חלון, והריטב"א שם הביא בשם התוספתא (שם פי"ב הי"ד) דה"ה שאסור לפתוח חלון כנגד פתח. והק' הגמ' מנהגי מילי, אמר ר' יוחנן דאמר קרא "וישא בלעם את עיניו, וירא את ישראל שוכן לשבטיו" (פ' בלק כ"ד ב'), מה ראה, ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה, ונחלקו הראשונים בביאור לימוד הגמ'. הרשב"ם הסביר, כיון שבלעם אמר "מה טובו אהליך יעקב" לומדים שאמר שראויין הללו שתשרה עליהם השכינה, אבל תוס' הסביר שהלימוד הוא מסוף הפסוק, דכתיב "ותהי עליו רוח אלוקים", והסביר המהרש"א דזה קאי על כלל ישראל, כיון שלא היו פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, היו ראויים שתשרה עליהם השכינה, אבל העיון יעקב הסביר כוונת תוס' באופן אחר, דכיון שהמתפלל בעד חברו הוא נענה תחילה, לכן "ותהי עליו רוח אלוקים", השכינה שרתה על בלעם כיון שהוא התפלל שהשכינה תשרה על כלל ישראל, וזה מקור הגמ' שבלעם אמר "ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה".

מחלוקת הראשונים בטעם האיסור

והנה נחלקו הראשונים בטעם האיסור, ונ"מ טובא בין הטעמים, אי מהני חזקה בדבר, דהרי הרשב"ם (שם) והרמ"ה (ב"ב פי"ג אות ר"פ) ס"ל דסיבת האיסור היא משום "צניעותא דנשי", והסביר

הרמ"ה דאם הנידון הוא רק דין ולא איסור, אפילו אם פתחיהם היו מכוונים, היתה השכינה צריכה לשרות עליהם שמא מחלו זה לזה, אלא מוכח דלא מהני מחילה, והסביר הנתיבות (סי' קנ"ד חידושים סק"ב) דכיון שיש איסור דאורייתא כדילפינן מבלעם, לכן לא מהני מחילה וחזקה, וכן מבואר גם בביאור הגר"א (שם סקפ"א ע"ש). אבל הוסיף הרמ"ה, דכל זה הוא רק בפתח נגד פתח, משא"כ בחלון נגד חלון אין כ"כ נזק, כיון שיכולים להשמר ולהשתמש בביתם בצניעות, ולכן אע"ג דלכתחילה יכול למחות, מ"מ אם החזיק בדבר, קיימא ליה חזקה.

אבל רבינו גרשום והנמו"י הסבירו דסיבת האיסור היא משום היזק ראייה, ולפי שיטתם הסביר הסמ"ע (חוי"מ סי' קנ"ד סק"י), כיון דבקפידא תליא מילתא, שפיר מהני מחילה וחזקה, בין בפתח נגד פתח ובין בחלון נגד חלון.

שיטת הפוסקים בסוגי' זו ואי מהני מחילה

והנה להלכה כ' הרמ"א (חוי"מ סי' קנ"ד ס"ג) פתח כנגד פתח לא מהני חזקה, וה"ה בחלון נגד חלון (בי"ב בשם הרשב"ם), וי"א בחלון נגד חלון מהני (טור בשם הרמ"ה), והסביר הסמ"ע (סק"י) שהמחלוקת ביניהם הוא אם האיסור לפתוח חלון כנגד חלון הוא משום צניעות או משום היזק ראייה, דלשיטת הרשב"ם יש איסור בדבר משום צניעות, ולכן לא מהני מחילה, משא"כ הרמ"ה ס"ל שהדבר תלוי בהקפדתו של הניזק, ולכן בחלון נגד חלון שאין רגילים להקפיד כ"כ, ויתכן שהניזק מוחל על כך, לכן מהני חזקתו, דהרי אפילו בנזק גדול כעשן ובית הכסא מועילה מחילה. אמנם החזו"א (בי"ב סי' ח"ב סק"ד) הקשה, שהרמ"ה כ' מפורש שהטעם שבחלון נגד חלון מועילה חזקה, משום שאפשר לאדם ליזהר שלא לאסתכולי בשעת תשמישו נגד חלונו, ה"ה בחלון נגד חלונו של חברו, ואע"ג דאיכא איסורא, מ"מ אם הסכימו י"ל דנזהרין מלהסתכל, או נזהרין מלעשות מילי דהצנע, ואי אפשר לכופן.

בשו"ע הרב (הל' נזקי ממון סי"ב) כ' וז"ל אסור לפתוח פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון, שלא יראה אחד מעשיו של חברו, ואפילו שניהם מתרצים, י"א שאין זו מדת צניעות שיראה זה תשמישו של זה כל היום עכ"ל.

האם מהני מנהג בנזקי שכנים

ויש להסתפק האם יש כח במנהג בזה כדי לבטל הלכה. בשו"ע (חוי"מ סי' קנ"ז ס"א) מבואר לגבי מחיצה בחצר השותפין שנועדה למנוע היזק ראייה, שכופין זה את זה לעשותה, וכ' הרמ"א בשם הרא"ש דאפילו אם יש מנהג בעיר שלא לעשותה, אין הולכין אחריו וכופין לעשותה, והכי מבואר גם בשו"ת הרשב"א (ח"ב סי' רס"ח) שכתב וז"ל אם נהגו שלא להקפיד כלל על היזק ראייה שעל הבתים וחצירות, מנהג בטעות הוא ואינו מנהג, שאין מחילת ההקפדה אלא בממונות שאדם רשאי ליתן את שלו או לזווק מנכסיו, אבל אינו רשאי לפרוץ גדרן של ישראל ושלא לנהוג בצניעות, וגורם להסתלק שכינה מישראל הוא עכ"ל, והסביר הסמ"ע (שם סק"ב) דבמקום ברי הזיקא תדיר, אין הולכין אחר המנהג.

מה שיעור ההרחקה בין החלונות

התו"ט (בי"ב פ"ג משנה ז') דן בענין השיעור שצריך להתרחק בחלון כנגד חלון, וכ' שמעיקר הדין צריך להתרחק עד שלא יוכל לראות כלל בשל חברו, ולא סגי בהרחקת משהו אע"פ שאינו מכוון, אבל סיים וז"ל זה נראה לי להלכה, אבל למעשה, פוק חזי מאי עמא דבר, וסמכי בזה על דברי הרשב"א.....שכל שהורגלו הכל בכך ואין נמנעים, והכל צריכים לכך, כאילו הכל מוחלין בכך ורוצים בכך, ועושים בזה את שאינו זוכה כזוכה, ואת שאינו רשאי כרשאי עכ"ל. הרי מבואר בתו"ט דאע"פ שכשמרחיק חלונו מרשות חברו, עדיין יש אפשרות לראות, מ"מ כיון שהכל צריכים לכך, דבלא"ה

היאך יבנו בתים בעיר אם צריכים להקפיד שלא יוכלו להסתכל כלל וכלל לרשות חבירו, ע"ז סומכים שכולם מוחלים זל"ז ורוצים בכך (וע"ע מש"כ בזה בקובץ הישר והטוב ח"י עמוד קל"א).

מה הדין כשיש מנהג קבוע בעיר

בשו"ת שמש צדקה (ח"י"מ סי' ל"ד) הביא פוסקים שכתבו דאם יש מנהג קבוע בעיר הולכין אחריו, ובשו"ת מהריט"ץ (סי' רנ"ג) כ' דבצפת לא שמענו ולא בא לידינו תביעת היזק ראייה בריחוק מקום הרבה, ובשו"ת פני משה (ח"י"ב סי' ל"ו) ושו"ת משאת משה (סי' ס') כ' דכשיש רה"ר באמצע אין פוצה פה ומצפצף (וע"ע מש"כ בזה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' תנ"ג). אמנם ע' בשו"ע הרב הנ"ל (דיני נזקי ממון סי"ב) שכ' וז"ל ואפילו רה"ר מפסקת ביניהם אסורים לפתוח חלון כנגד חלון, אם החלונות גבוהות שאין בני רה"ר יכולים לראות בהם דרך הילוכם, וקרקעות בתיהן הן גבוהות מקרקע רה"ר שהם יכולים לראות בהם, אבל אם בני רה"ר יכולים לראות בהם דרך הילוכם, אין לחוש אפילו בחלון כנגד חלון, שהרי סוף סוף צריך להיות צנוע בתשמישו מפני בני רה"ר העוברים שם כל היום, ואצ"ל בפתח כנגד פתח שהם נמוכים יותר עכ"ל.

האם יש נ"מ בין היום ללילה

שנינו במשנה בב"ב (שם) דהאיסור היינו דווקא בפותח פתח לחצר השותפין, אבל בפותח פתח לרשות הרבים מותר, אע"פ דבצד השני של הרשות הרבים יש כבר פתח חבירו, והסבירה הגמ' דאמר ליה, דבלאו הכי הא בעית לאצטנועי מבני רשות הרבים.

הגר"א גנחובסקי זצ"ל העיר, שבדרך כלל בלילה אנשים אינם עוברים ברשות הרבים, דהרי לענין איסור יחוד אמרינן, דהקולא שאין איסור יחוד בפתח פתוח לרשות הרבים, לא נאמר בלילה (עי' פתחי תשובה אה"ע"ז סי' כ"ב סק"ט), וכן בנר חנוכה אמרינן (שבת כ"א:) דפרסומי ניסא איכא רק עד שתכלה רגל מן השוק, וא"כ תיקשי, אמאי אמרינן דמותר לפתוח פתח כנגד פתח ברשות הרבים, הרי אכתי יש היזק ראייה בלילה, דהרי עד עכשיו לא היה צריך להזהר לאצטנועי בלילה מבני רשות הרבים, אבל עכשיו שחבירו פתח מולו פתח, יצטרך ליזהר גם כל הלילה. ולכן הסביר, אע"ג דלענין איסור יחוד ונר חנוכה אמרינן שאנשים אינם עוברים כ"כ ברשות הרבים בלילה, מ"מ הרי קצת אנשים יכולים לעבור שם, וא"כ לענין היזק ראייה אמרינן דבין כך היה צריך ליזהר מקצת אנשים, וכן לענין הזורק אבן לרשות הרבים בלילה והזיקה, לכאורה גם בלילה הוה ליה שוגג קרוב למזיד ופטור מגלות, דהו"ל לחוש שמא בכל זאת גם בלילה יעברו אנשים ברשות הרבים.

האם אפשר לחייב השכנים לבנות מחיצה גבוה בין הבנינים כדי להנצל מהיזק ראייה

בשו"ת שבט הלוי (ח"י"י סי' ער"ב) נשאל אם ניתן לחייב לבנות מחיצה בין הבנינים כדי לסלק היזק ראייה, דמהפוסקים הנ"ל משמע דבעי ריחוק הרבה, ולא כמרחק היום של ארבע מטר, וכ' שם דלפי המציאות של היום מוחלים זה לזה כיון שממילא אסור להסתכל בשל חבירו, ואין הדרך לתבוע סתום חלונך או תעמיד כותל, בפרט שהיום הרבה דרים בקומות גבוהות מאוד, וא"א במציאות לבנות כותל כ"כ גבוה, ולכן מסתפקים באיסור הסתכלות, וגם עושים הגנה שלא להסתכל ע"ש.

לימודי זכות של פוסקי זמננו על ה"מנהג" שלא להקפיד מלעשות פתח מול פתח וחלון מול חלון

והנה פוסקי זמננו כ' לימודי זכות באופנים שונים על המנהג שפתחי הדירות בא"י מכוונים זה מול זה בחדר המדרגות של הבנין:

א. י"א שבדרך כלל יש פרוזדור לפני הפתח, ושם אין משתמשים בשימושים צנועים, ולכן אינו מוגדר כפתח נגד פתח (פתחי חושן נזיקין פ"ד הערה ד'). ויש להביא מקור לחידוש זה ממש"כ בשו"ת חקרי לב

(חוי"מ ח"א ס"י צ"ח) דכל האיסור של חלון מול חלון ופתח מול פתח, היינו דווקא כשיכול לראות דברים שבצנעא אצלו, אבל בלא"ה אין איסור בדבר.

ב. עוד הוסיף שם, אע"פ שמבואר ברמב"ן (בי"ב נ"ט:) שטעם היזק ראייה הוא משום עין הרע או משום צניעות, מ"מ העיקר הוא משום צניעות, ואגב זה חששו לעין הרע, ולכן כשאין חשש לצניעות, אב"א משום שבדרך כלל הדלתות סגורות, ואב"א שניתן לסגור החלונות עם תריסים או וילונות כדי שהשכן לא יוכל לראות, שוב אין בזה איסור, עכ"פ ליישב מנהג העולם.

ג. י"א דבזמן הגמ' והשו"ע, רוב התשמישים היו בחצר, ופתחי הבתים היו פתוחים לחצרות באופן קבוע כדי שיוכלו לצאת ולבא, להכניס ולהוציא, ואם הי' פתח פתוח כנגד פתחו, הי' אפשרות לראות לתוך בית חבירו, וע"ז יש קפידא משום צניעות, משא"כ בזה"ז, שבדרך כלל דלתי הדירות הן סגורות כל היום, וא"כ אין אפשרות להסתכל לתוך בית חבירו (עמק המשפט בהל' שכנים סוסי"י).

ד. י"א שבדרך כלל, אנשים עולים ויורדים בחדר מדרגות, ובלא"ה תושבי הדירות צריכים להזהר מהם, וא"כ מי שפתחו מכוון מול פתח חבירו, אינו מוסיף שום חובת זהירות על שכינו. בנוסף לכך בבנינים רב קומות שיש שם הרבה חלונות ומרפסות, רבים יכולים להסתכל בחלון, וא"כ בלא"ה השכנים צריכים ליזהר בצניעות יתירה, וישתמשו בתריסים ווילונות, וזה דומה לחלוננו שפתחו לרה"ר, שבלא"ה צריך ליזהר משום הרבים שעוברים שם, ומ"מ הסברא הזו להקל אינו מועיל כשרואים לתוך חלון של השכן בהדיא מקרוב, דבכה"ג מנהג לא מועיל להקל, ונהגו להקפיד בזה, ולכן משתדלים לתכנן פתיחת החלונות באופן שיהיו רחוקים ומצודדים זה מזה במידת האפשרי (משכן שלום פ"ז סוף הערה נ"א).

ה. עוד מביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל (בספר ציון במשפט להג"ר אליהו ציון סופר שליט"א - סי' ט"ז ענף ב' סק"ה) דמנהגנו היום עדיף על סתם מנהג שלא להקפיד בהיזק ראייה רחוק, או על אותו מנהג שהיה בעיר צפת, כיון דלכתחילה לא נתנה העירייה ולא הקציבה קרקע לבניה, אלא ע"מ שלא יקפידו בענין החלונות זה כנגד זה, אמנם אע"פ שמותר להם לפתוח חלונות זו כנגד זו, הרי הם חייבים לסתום חלונותיהם בוילון כדי שלא יראו להדיא לבית חבריהם.

ו. עוד מצינו בפוסקי זמננו, שבזמנם שלא היה האור והאוויר באים אלא דרך החלון או דרך הפתח, והיו רגילים להשאירם פתוחים כדי שיכנסו האור והרוח, ולפעמים עשו תשמישים צנועים גם כשהחלון והפתח פתוחים, ואז היה היזק ראייה טובא, משא"כ בזמנינו שאנחנו משתמשים לאור החשמל, וכמו"כ משתמשים במיזוג אוויר במקום הנצרך, ובדרך כלל מקפידים שהדלת יהיו סגור או שהתריסים והוילונות יהיו סגורים כשבא לעשות תשמישים צנועים, לכן לא החמירו בזה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' בלק תשפ"ב

האם יש חיוב למנוע גנב מלגנוב כשימצל מהיזק ע"י הגניבה

מעשה שהיה בראובן שרצה לבנות שלא כהלכה, כאשר הבניה היתה מאפילה על דירת שמעון ותגרום לו נזק גדול. ראובן כבר הכין לבנים ושאר דברים לצורך הבניה, אבל באמצע הלילה ראו שגנבים באים לגנוב את הלבנים ושאר צרכי הבניה, והסתפקו האם חייבים למנוע הגנבים מלגנוב.

השכן הניזק אינו חייב להפריש הגנבים

לכאורה שמעון הניזק שרוצים להאפיל עליו ולהזיקו, בודאי אינו חייב להפריש הגנבים, דהרי מפאת השבת אבידה לבעל הלבנים, אבידתו קודמת, משום שהלבנים האלו עומדים להאפיל עליו שלא כדין. אמנם אפשר חייב להפריש הגנבים מאיסורא כדי שלא יעברו על לאו ד"לא תגזול", אבל יש למקום לטעון, שאין אדם חייב להפסיד כספו כדי לאפרושי מאיסורא, וראי"י לכך משום שהחיוב לאפרושי מאיסורא הוא מדין תוכחה, וכתב הרמ"א (יו"ד סי' של"ד סמ"ח) בשם המהרי"ו (סי' קנ"ז) וז"ל אע"פ שחייב אדם למחות בעוברי עבירה, וכל מי שאינו מוחה ובידו למחות נתפס באותו עון, מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממונו על זה, לכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה שיש לחוש שיהיו עומדים על גופנו ומאודינו עכ"ל, וכעין זה כתב הרמ"א (יו"ד סי' קנ"ז ס"א וחוי"מ סי' י"ב ס"א, אמנם שם כ' בשם המהרי"ו "במקום סכנה", וכבר העירו בביאור הגר"א ובפת"ש על הסתירה בדברי הרמ"א), והכי מבואר גם במחצית השקל (סי' תר"ח סק"ג), והגע בעצמך, מי שיש לו אילן, וכל שבת רואה אנשים שקוצצים פירות ממנו, האם נאמר שחייב לקוץ את האילן כדי לאפרושי מאיסורא שהגנבים לא יעברו על גזל ועל חילול שבת (וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תרצ"ו, שהסביר דעיקר חובת מחאה היא שלא ישתוק כאילו מה שהלה עובר עבירה לא איכפת ליה, אבל כששותק משום הפסד ממון, אינו עובר כלל, וע"ע בשו"ת דברי יציב או"ח ח"ב סי' רל"ה סק"ד).

האם אחרים צריכים למנוע מהגנבים מלגנוב את הלבנים

והנה אפילו אם שמעון הניזק אינו חייב להפריש הגנבים, עדיין יש להסתפק אם אחרים הרואים את הגניבה צריכים להפריש הגנבים מעבירת גזל. צדדי הספק הם, דאפשר אסור להם להפריש הגנבים, ואדרבה הגנבים מצוה קא עבדו, שהרי אסור לראובן לבנות, והגנבים מונעים ממנו מלבנות שלא כדין, ואע"ג דיתכן מאוד שלאחר הגניבה יחזור ויבנה, בכל זאת יתעכב הבניה, ונרויח את הימים שבינתיים, ואפשר שמעון יכול לנסות דרך בית דין למנוע את ראובן מלבנות, ואם נאמר שהגנבים עושים מצוה בגניבתם שמונעים מראובן מלהזיק את שמעון, אי"כ לא רק שאחרים שרואים אותם אינם חייבים למנועם מעבירת הגניבה, אלא אדרבה אסור להם למנועם כדי להציל את שמעון הניזק.

ושמעתי מעשה שהיה, בנהג מונית שנכנס לחניה פרטית בלי רשות, ואע"פ שבעל החניה ביקש ממנו שיפנה המונית שלו כדי שיוכל לצאת, אבל בעל המונית סירב לעזוב את המקום. אחד מהשכנים ראה את הנעשה, והגה עצה כדי שנהג המונית יעזוב את המקום. השכן לקח ארגז, ומילא אותו עם כמה תפוחי אדמה, וארז אותם יפה, וניגש לבעל המונית ושאל אותו אם יכול להעביר חבילה יקרה זו בדחיפות למקום פלוני, ושם כבר ישלמו את שכרו בעין יפה. הנהג מונית קיבל את השליחות, ועי"ז נסתלק מן המקום, ואמנם היתה כאן גניבת דעת, והסתפקו אם היה מותר בכה"ג לגנוב דעתו כדי לאפרושי מאיסורא, דהרי נהג המונית גזל מקום החניה מבעליו, ובפשטות נראה שהיה מותר לעשות כן, אע"פ שגרם לנהג מונית להפסיד כסף הנסיעה, בכל זאת בכל כה"ג שהוא לאפרושי מאיסורא, י"ל דכמו שכפי בגופו מותר, כמו"כ מותר לכפותו בממונו.

גנב שחושב שעושה עבירה אבל מציל השני מהיזק ע"י גניבתו

אבל עדיין יש מקום לדון כאן לגבי הגנבים, דאמנם ע"י הגניבה הם הצילו את ראובן שלא יזיק את שמעון בבנייתו, אבל עדיין יש מקום לטעון שצריך למונעם מלגנוב לאפרושי מאיסורא, ואע"פ שבגניבתם הם מצילים את שמעון הניזק, בכל זאת שנינו בנזיר (כ"ג.) ובקידושין (פ"א:) שאם נתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, צריכין כפרה מדכתיב "וה' יסלח לה".

לפי"ז, אפילו אם שמעון הניזק אינו חייב להפרישם מעבירה, משום שהוא לא חייב להפסיד או להנזק כדי לקיים מצות תוכחה ע"י שיפרישם מהעבירה, אבל לגבי אנשים אחרים שרואים את הגניבה, והם לא ינזקו מהבניה של ראובן, אפשר הם חייבים להפריש הגנבים מהגניבה, דהרי הגנבים לא ידעו שמתכוונים להאפיל על השכן שלא כדן, ואם כן הם לא התכוונו לגנוב כדי למנוע מראובן להאפיל, אלא התכוונו לגנוב שלא כדן, וא"כ לכאורה צריכים כפרה מדין נתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, ושוב נימא שמי שרואה אותם כשגונבים חייב לאפרושי מאיסורא להגנבים.

אמנם שמעתי טוענים, דהאי עבירה של נתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, קיל טפי מהעבירה של ראובן שרוצה להזיק לשמעון ולהאפיל עליו, וא"כ מי שרואה הגנבים עדיף שלא ימנע מהם מלגנוב, ויהיה בגדר שב ואל תעשה. אבל לענ"ד סברא זו קשה מאוד, דמצד אחד יש העבירה של ראובן שרוצה להזיק לשמעון, ומצד שני יש העבירה של הגנבים שהם בגדר נתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, וכי יש סברא לומר שמי שרואה הגנב עובר עבירה, אינו צריך למנועו משום שעבירת הגנב קיל טפי מעבירת ראובן המזיק. בשלמא אם יש לפניו שני אנשים שרוצים לעשות עבירה, ובידו למנוע רק אחד מהם, בודאי עדיף למנוע מי שיעשה העבירה החמורה ביותר. אבל בנד"ד השכן שראה הגנבים, אין בידו למנוע את ראובן, אבל יש בידו למנוע את הגנבים, וא"כ מהיכ"ת לומר שאינו חייב למונעם מעבירה, בחשבון שעדיף שהם יעברו עבירה קלה ממה שראובן יעבור עבירה חמורה. אבל אפשר יש לבאר סברא זו באופן אחר.

נתכוון לעשות עבירה ועלתה בידו מצוה

האווה"ח הק' בפי' ויחי (נ' כ') על הפסוק "ואתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה", הסביר שכוונת יוסף הצדיק היתה, שזה דומה למתכוון להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים, וממילא גם האחים לא צריכים להרגיש שעברו עבירה כשמכרוהו למצרים ואינם צריכים שום כפרה, והק' המפרשים על האווה"ח הק', דהרי מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, חייב כפרה, והיאך כ' שהם פטורים וזכאים גם בדיני שמים (עי' קובץ תשובות ח"א סי' רמ"ד).

ביאור הבית יצחק שאין איסור של נתכוון לעשות עבירה אם למעשה עשה מצוה

ועוד קשה, למה כ' האווה"ח הק' דמיון חדש למתכוון להשקות לחבירו כוס מות וכו' ולא הביא הציור של הגמ' דנתכוון לאכול בשר חזיר וכו', ותי' בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ח' סק"ח), כמו בעבירה לשמים כשנתכוון לעבירה ועשה מצוה פטור וא"צ כפרה, ה"ה כשנתכוון להרע לחבירו ועשה לו טובה, הרי הוא פטור וזכאי גם בידי שמים, ומה"ט אם נתכוון להעלות דגים בשבת, והעלה דגים ותינוק שנטבע במים, פטור, ובזה הסביר החידוש הגדול שכתב הלבוש (יו"ד סי' קנ"ז), דמי שהעלה לבו טינא, יכולה אשתו לבא אליו להטעותו באופן שהוא יחשוב שבא על הערוה, ושרי, והדבר תמוה דהרי צריך כפרה על שנתכוון לאכול בשר חזיר, וא"כ היא עוברת על לפני"ע כיון שמכשילתו, אבל לפי יסודו, כיון שהוא עושה מצוה (חיוב עונה) ניחא, וביסוד זה הסביר שהאווה"ח הק' הביא המשל שהשקהו יין שהוא דבר טוב, דיין ישמח לבב אנוש, ודמי למצוה (וע"ע בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' ס"ז, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' תע"ט שג"כ חידשו כמש"כ הבית יצחק), ורצה להוכיח מזה שהאחים לא נתחייבו אפילו בדיני שמים, משא"כ כשנתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, סו"ס לא עשה שום מצוה בזה, ולכן צריך כפרה.

לפי"ז אפשר יש מקום להסביר, שהגנבים שמנעו את ראובן מלבנות ולהזיק את שמעון, עשו מצוה בגניבתם, וממילא אע"פ שהתכוונו לעשות עבירה ולגנוב, מ"מ לא יענשו ע"ז, אבל גם סברא זו אינו, כמו

שיתבאר, דהיאך ניתן לומר שיש להם גניבה בידיהם, והם פטורים וא"צ כפרה, ואדרבה, הכלי חמדה (פי' ויחי אות ד') הסביר כוונת האוה"ח הק', שרק בעבירות שבין אדם למקום צריך כפרה בנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, והיינו משום שנתכוון למרוד בהקב"ה, אבל בעבירות שבין אדם לחבירו, יסוד העבירה הוא משום החסרון של חבירו, וממילא במקום שלא נחסר לחבירו מאומה, לא יענש החוטא על מחשבתו הרעה, וזו היא כוונת האוה"ח הק', במה שחידש שאחי יוסף פטורים וזכאים גם בדיני שמים, כיון דכל מחשבתם היתה על בין אדם לחבירו, ובוזה לא נאמר שאם נתכוון לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, דצריך כפרה. לפ"ז בנד"ד, אם הגנבים גונבים לבנים וכו', הרי זה עבירה בין אדם לחבירו, וע"י גניבתם גנבו מראובן, וכיון שיחסר לו מה שגנבו, לא שייך לומר שלא עשו עבירה בזה, וא"כ השכנים שרואים אותם שפיר צריכים למונעם מלגנוב.

הכלי חמדה (שם) העיר ע"ע מתוס' בקידושין (ל"ב. ד"ה דמחל ליה ליקריה), דשנינו התם שרב הונא רצה לבחון את רבה בנו אם יכעס כשיקרע שיראי בפניו, ולא עבר בזה על לפני' משום שמחל ליה ליקריה, והק' תוס' דבכל זאת הכשילו על נתכוין לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה דצריך כפרה, ותוס' תי' מה שתי', והק' הכלי חמדה דהרי מצות כיבוד אב היא ממצות שבין אדם לחבירו כמבואר בפירוש המשניות להרמב"ם (פאה פ"א מ"א), וע"ש מה שתי'.

אסור לעבור עבירה כדי להציל את חבירו כשעושה כן דרך שנאה

הגר"א גנחובסקי זצ"ל כתב שהעירו לו ממש"כ בחפץ חיים (הלי רכילות כלל ט' סעי' י' בבמ"ח סקכ"ח בהג"ה) בשם הסמ"ע (ח"מ ס' תכ"א סקכ"ח), שאין היתר לעבור עבירה כדי להציל את חבירו, כשעושה כן מתוך שנאה, וממילא אין היתר להפריש את חבירו מעבירה, כאשר באמת כוונתו לצורך עצמו, ולפ"ז בנד"ד, הלא הגנבים שגונבים חושבים רק על עצמם, ולא חולמים שהגניבה תציל את שמעון מנזק, א"כ נמצא דלא רק שהגנבים האלו צריכים כפרה, אלא אין להם שום זכות לאפרושי מאיסורא את ראובן שרוצה להזיק את שמעון, משום שאין כוונתם להפריש מאיסור, אלא לגנוב הלבנים, נמצא דאין להם זכות לקחת הלבנים, ואע"ג דכלפי שמיא גליא שמותר לאחרים לגנוב הלבנים כדי שראובן לא יזיק את שמעון, מ"מ להם אסור, וא"כ יוצא דלגבי הגנבים הוי גניבה גמורה, וממילא הפרשת הגנבים מגניבתם קודמת מהפרשת ראובן המאפיל, אב"א משום שהם רבים והמאפיל הוא רק יחיד, ועדיף להפריש רבים מעבירה מלהפריש יחיד מעבירה, ואב"א ששאלת השכנים רק היתה אם להפריש את הגנבים, משום שאין להם אפשרות להפריש את הראובן המזיק.

האם הגנבים חייבים כפל

הגר"א גנחובסקי זצ"ל הסתפק, לכשיתפסו הגנבים, האם חייבים כפל, דהרי לולא דברי החפץ חיים הנ"ל, באמת היה מותר להם לגנוב. בשו"ת משנת ר' אהרן (ח"א ס' י"ח) דן במי שהיה מוכרח לגנוב משום פיקוח נפש, דבשלמא חייב לשלם את הקרן דאין אדם מציל עצמו בממון חבירו בלא לשלם, אלא מהו לענין כפל, וכמו"כ הטובח בהמה משום פיקוח נפש, האם חייב לשלם ד' וה', והביא ראיה דחייב לשלם מהמבואר בב"ק (ע"ו). בשוחט קרבן של חבירו בפנים לשם בעלים, חייב ד' וה', והרי במעשה השחיטה עשה מה שמוטל עליו, דהרי הטביחה היתה כדין הזבת, וגם עלתה לשם בעלים, ומה איכפת לן שלא חזרה קרן לבעלים, אלא מוכח דכל ששחט אחר הגניבה, אע"פ ששחט בהיתר לצורך פקו"נ, חייב ד' וה', וא"כ הכי נמי בנד"ד, נימא דחייבין כפל.

אבל יש לחלק, דהכא ליכא כפל, דלא דמי לטובח בשבת, או לשוחט קרבן חבירו, דהכא הרי יש לו זכות להאי גניבה, דהרי ראובן רוצה להזיק עם הלבנים, וא"כ ליכא כפל, אבל לפי המבואר בחפץ חיים, באמת אסור לו לגנוב, וא"כ יתחייב כפל.